

Sanat ja puhumisen raja. Problemaattinen kommunikatiivinen muisti Raija Siekkisen lyhytproosatuotannossa

Jarkko Oraharju

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Turun yliopisto

Raija Siekkinen (1953–2004) was a Finnish author, who is known from her short stories and novelettes. In her works, the acts of speaking between the characters; the dialogue is often performed as problematic and unfluent. The spoken sentences are short and the characters seems to be suspicious of the use of words. I am writing my doctoral thesis of the themes of memory and remembering in Siekkinen's short fiction. During this work I have noticed the acts of inner speech where a character reflects the role of the spoken words and their meaning in intersubjective communication and social relationships. In these acts, the characters also process the affectivity of their personal past. The speech about private memories and their sharing is often out of reach, which makes the memory communication problematic. In this article "Words and a border of speaking. The problematic communicative memory in the short fiction works of Raija Siekkinen" inner speech is illustrated as a character's voice inside of the border of speaking, coming from an area of silence. The theoretical position for remembering and communicative memory comes from cultural memory studies and from its discussions to literary representations of memory and the theme of metamemory. In this article the extracts from Siekkinen's works are interpreted by close reading which aim is to understand the meanings which this inner speech is giving to social role of speaking and the position of the silent and how these inner speech acts reflect the complexity of the concept of the communicative memory.

Avainsanat: hiljaisuus, kommunikatiivinen muisti, lyhytproosa, muistaminen, puhuminen, Raija Siekkinen

1 Johdanto

1.1 Muistin äänet Raija Siekkisen lyhytproosatuotannossa

Muisti luo sisältöä ja merkityksiä yksityiseen ajatteluun ja ihmisten väliseen kommunikaatioon. *Muistaminen* voi vaikuttaa lamauttavasti tai uutta tuottavasti. Artikkelini käsittelee muistin vaikutuksen tulkitsemista kaunokirjallisen henkilön ajattelussa. Lähiluvussani keskityn henkilön sisäisen puheen sisältöön, joka kytkeytyy muistin ja muistamisen kommunikatiivisiin merkityksiin.

Kotkalainen kirjailija Raija Siekkinen (1953–2004) kirjoitti hienon ja palkitun lyhytproosatuotannon, joka käsittää kahdeksan novellikokoelmaa ja kolme pienoisoromaania. Siekkinen tunnetaan Suomessa taitavana ja merkittävänä novellimuotoisen tekstin kirjoittajana. (Anhava 2016). Puhumisen ongelmallisuus ja päähenkilöiden hiljentyminen esiintyvät toistuvasti hänen lyhytproosateksteissä. Siekkisen tuotannossa on niukasti dialogia. Sen sijaan tekstien kerronta keskittyy henkilön ajatteluun ja mielenliikkeisiin. Keskeinen

aihe teksteissä on henkilökohtainen suhde toisiin ja ympäristöön sekä muistin ja muistamisen merkityksellisyys.

- ”Muistatko sinä”, Ella kysyi, kun olimme taas istuneet vaiti, - ”muistatko kun liftattiin sen yhden matikanopettajan kyytiin pohjoisessa.”

Minä muistin.

- ”En”, sanoin. (Siekkinen 1983: 132)

Yllä oleva ”Koulu”-novellin lyhyt katkelma sijoittuu Raija Siekkisen lyhytproosatuotannon alkupuolelle. Katkelma korostaa muistoista puhumisen ja ajattelemisen erillisyyttä. Tietoinen ajattelu ohjaa puhumista ja vaikuttaa ilmaisuun. Tässä katkelmassa puhuminen ja ääneen lausutut sanat eivät ole heijastuksia henkilön ajatuksista. Toinen henkilö kutsuu päähenkilön mukaan muistelemiseen, mutta päähenkilö ei tuo puheessaan todellista tietoisuuttaan julki. Hän tunnistaa ja tietää muistot, joista toinen henkilö puhuu. Hän ei kuitenkaan halua muistaa toisen kanssa ja jakaa tätä muistettua menneisyyden tapahtumaa. Katkelmassa Ella keskeyttää henkilöiden olemisessa ilmenevän hiljaisuuden, mutta minäkertoja palauttaa sen nopeasti. Loppuvan dialogin katsominen synnyttää kysymyksiä: mistä asiasta henkilö vaikenee ja miksi? Onko vaikenemisen syy toinen henkilö eli Ella vai muiston sisältönä oleva nuoruuden autoreissu?

1.2 Sisäinen puhe

Dialogin puuttuminen ja vähäisyys eivät merkitse Siekkisen lyhytproosateksteissä henkilönsisäistä tyhjyyttä ja sanattomuutta. Lukija ei kohtaa tekstissä täysin vaientunutta hahmoa, vaan henkilön reflektoivaa ajattelua. Kaunokirjallisessa kerronnan muodossa on luettavissa henkilöiden sisäinen ääni, joka tuottaa sanoja, ilmauksia ja kannanottoja. Kaunokirjallisen henkilön mieli, eli ajattelun ja tunteiden kuvaus ”sisältä käsin” on yleinen piirre modernismin myötä kehittyneessä kaunokirjallisessa kerronnassa. Tästä kerronnan muodosta kirjoitetaan vapaana epäsuorana kerrontana, jossa tekstin kerronnasta hahmotettava kertoja välittää ja paljastaa kaunokirjallisen henkilön sisimpiä ajatuksia ja fiktiivisen mielen toimintaa. (Nykänen & Koivisto 2013: 41, 43). Aino Koivisto (2013: 172) nimitää artikkelissaan vastaavaa kaunokirjallisen kerronnan muotoa sisäisen puheen esityksenä tai vapaana epäsuorana ajatuksen esityksenä.

Teen väitöskirjatyötä Siekkisen lyhytproosatuotannossa ilmenevistä muistin ja muistamisen käsityksistä. Työni aikana olen havainnut, että tuotannossa toistuu puhumista sekä sanojen käyttöä ja merkitystä tulkitseva henkilön sisäinen puhe. Henkilöt eivät näissä tekstien kohdissa tuota puhetta ja arvioi sen seurauksena puhumisen tapahtumaa. Tämä metatason arviointi tapahtuu hiljaisuudessa, ennen puhetta ja sanojen käyttöä. Henkilöt ovat tietoisia puhumisen mahdollisuudesta tai sosiaalisesta käytännöstä. Sisäinen puhe tarkastelee ihmisten välistä *kommunikatiivista* tilaa eli yhteyden mahdollisuutta, jossa sa-

noilla ja puheella on merkitys. Tässä henkilöiden välisessä tilassa syntyvät usein kysymykset muistin jakamisesta ja jakamattomuudesta eli kommunikatiivisen muistin aiheista.

Kirjoitan artikkelissani *hiljaisen alueesta*, jolla tarkoitan puhumattomalle tai vaikenevalle ihmiselle annettua asemaa sosiaalisissa suhteissa. Hiljainen jää syrjään sosiaalisessa kanssakäymisessä tai hän jättäytyy itse tietoisesti tai tiedostamattomasti ulkopuolelle. *Rajalla* tarkoitan ihmisten välillä olevaa tilaa, jossa kohtaamiset ja etääntymiset suhteessa toiseen tapahtuvat. Näiden metaforisten käsitteideni avulla otan haltuun Siekkisen tekstien lähiluvussa syntyviä hiljaisuuteen ja puhumattomuuteen kuuluvia elementtejä.

1.3. Kommunikatiivisen muistin jäljillä

Luen Siekkisen tekstejä kulttuurisen muistitutkimuksen näkökulmasta, jossa painottuu yksilön muistin ja muistamisen kokeminen ja tulkitseminen sosiokulttuurisessa kontekstissa. Yksilö muistaa aina jossakin ja suhteessa johonkin. (Erl 2011b: 305). Kulttuurisessa muistitutkimuksessa muisti määritellään eri yhteyksissä ja näkökulmissa eri tavoin määrittävänä diskursiivisena konstruktiona. (Erl 2011c: 6–7). Muistin näkökulman kanssa lähilukemalla puhumattomuus ja suhde sanoihin eivät näyttäyty pysyvänä tilana, vaan ne ovat eletyn elämän ja kokemusten tuottaman tietoisuuden seurausta.

Kulttuurisen muistin käsitteestä tunnetun Jan Assmannin kolmijaossa muisti on laadultaan kulttuurista, kommunikatiivista tai yksityistä. (Assmann 2008: 109–110). Nämä muistin tasot eivät ole täysin erillisiä, vaan ne ovat olemassa jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Kulttuurisesta muistista puhuttaessa huomio kiinnittyy usein institutionaalisesti suojeltuihin kohteisiin, kuten kansalliseen perintöön. Kommunikatiivisen muistin mittakaava on pienempi, sillä se voidaan sijoittaa ihmisten välisiin suhteisiin.

Siekkisen ”Vapahdus”-novellin henkilö käsittelee henkilökohtaista menneisyyttään ja erityisesti suhdettaan isään ja äitiin. Käsitys *parista* elämän perusyksikkönä ja ihmisten välisen vuorovaikutuksen ongelmallisuus on eletyn elämän myötä rakentunut. Henkilö käsittelee tässä kommunikatiiviseen muistiin sisältyviä merkityksiä:

”Toiset. Että aina oli kaksi, ja oli oltava, sen hän oli oppinut jo varhain, lapsena jo, kotona vuoteessa vanhempien välissä isän tultua pitkältä matkalta, kuukauden, joskus kahdenkin mittaiselta. Kahden välissä oli aina jokin rako, joskus melkein huomaamaton halkeama häntä varten. Täydellistä yhteenliittymää ei ollut, senkin hän oli oppinut.” (Siekkinen 1992: 17–18)

Yksilön suhde häntä ympäröiviin sosiaalisiin kehyksiin on aktiivinen vaikuttaja nykyisyydessä ja samalla se on myös ajallisesti rakentunut. Kulttuurisen muistitutkimuksen näkökulma pohjautuu sosiologi Maurice Halbwachs (1992) tunnettuun kollektiivisen muistin teoriaan, jonka ytimessä on näkemys yksityisen muistin ja yhteisön suhteesta.

(Huom. Erll 2011b) Ihminen muistaa osana ryhmää, joka on muistamisen kehys nykyisyydessä tai se voi olla ryhmä muistajan menneisyydessä, jolloin ryhmän merkitys välittyy hänen muistoissaan. Yksilö sijoittaa muistoissaan itsensä osaksi ryhmää ja ryhmän muistot vaikuttavat myös yksilön muistin sisältöihin eli muistaminen tapahtuu kollektiivisella tasolla. (Suomeksi käsitteestä: Miettunen 2009: 271–273). Siekkisen teksteissä henkilön oma muisti ei siirry sanoiksi asti. Muistia ei jaeta, vaan se jää henkilön omaksi tietoisuudeksi asioista. Tästä tietoisuudesta kumpuaa henkilön sisäinen puhe.

Kommunikatiivinen muisti on kytköksissä nykyisyyden tilanteisiin ja suhteisiin. Jan Assmann (2008) sisällyttää tähän alueeseen viestimisen ja jokapäiväisen muistikommunikation. Kommunikatiivisella muistilla on tarkoitettu myös suullisesti kerrottua ja jaettua historiaa. (*Oral history*; Erll 2011b: 311) Siekkisen teksteissä henkilön sisäinen puhe käsittelee puhumista sosiaalisten tilanteiden seurauksena. Suhde kommunikatiiviseen muistiin on usein problemaattinen. Henkilö ei löydä tai ei halua löytää sanallista yhteyttä jaettuun menneisyyteen, jonka voisi jakaa suullisesti toisten kanssa. Käsittelyluvun viimeisessä alaluvussa huomioin myös kommunikatiiviseen muistiin liittyvän toiseen yhdistymisen ja muistin jakamisen mahdollisuuden tunnistamista teksteissä.

Artikkelissani tulkitsen lähilukemalla tekstin kohtien kaunokirjalliseen muotoon kätkeytyviä tulkintoja puhumisen ja sanojen käytön merkityksestä. Lähiluvulla tarkoitan artikkelissani tekstin tarkkaa lukemista ja sen yksityiskohtaista tulkittamista. (Pöytä 2015: 30–33). Lähestyn Siekkisen kirjoittamia tekstejä merkityksiä tuottavana sekä sanojen käyttöä ja puhumisen aluetta tulkitsevina teksteinä.

Kaunokirjallisuus voi tuottaa näkökulman hiljaisuuden merkityksiin käsiteltäessä kommunikatiivista muistia. Kaunokirjallisia muistia käsitteleviä tekstejä on lähestytty vastaavanlaisena merkityksiä tuottavana aineistona kulttuurisessa muistintutkimuksessa. (Erll 2011a, myös monitieteisessä muistitutkimuksessa: Brockmeier 2015: 43–44, 99). Hanna Meretoja kirjoittaa osuvasti kaunokirjallisuuden mahdollisuuksista tuottaa näkökulmatietoisuutta ja näkökulmaherkkyyttä, joiden kanssa voi ”kuvitella ja ottaa huomioon erilaisia näkökulmia ja kokemisen tapoja.” Meretoja korostaa, että ”kirjallisuus tarkastelee erilaisia todellisuuden ilmiöitä nimenomaan inhimillisen merkityksen ja mielekkyyden näkökulmasta, maailmassa toimivan ihmisen perspektiivistä.” Meretojan mukaan kaunokirjalliset tekstit parhaimmillaan ”onnistuvat välittämään eletyn kokemuksen sen kaikessa kompleksisuudessaan. Samalla kertomukset voivat hahmotella esiin sen mahdollisuustilan, johon yksilön elämä kytkeytyy.” (Meretoja 2017: 67–69). Kaunokirjallisen aineiston tulkinta osallistuu äänen tematiikan käsittelyyn liikkumalla merkityksien alueilla, jotka eivät ole näkyvästi esillä äänen käyttöä ja merkityksiä käsittelevissä keskusteluissa. Tekstit luovat kuvitteellisen vastanäkökulman, joka tuottaa merkityksiä hiljaiselle alueelle. (*Imaginative counterdiscourse*; Neumann 2008: 341–342.)

2 Muistikommunikaatio: liike hiljaisen alueen ja puhumisen rajan välillä

Siekkisen lyhytproosatekstien henkilöiden sisäinen ääni rakentaa puhumisen rajaa ja sen merkityksiä erilaisten elämätilanteiden tuottamista näkökulmista. Käsittelyluvuissani olen jakanut tekstikatkelmat kolmeen näkökulmaan, jotka ovat rakentuminen, sulkeutuminen ja lähestyminen. Tarkemmin ilmaistuina ne ovat puhumisen raja ajassa ja elämässä rakentuneena, toisena rajan ylläpitäminen ja siitä perääntyminen sekä kolmantena mahdollisuus rajan ylittymisestä. Raja merkitsee henkilön ja toisen tai toisien ihmisten välissä olevaa kommunikatiivisen muistin tilaa, jonka vaikutus heijastuu henkilön sisäisessä äänessä.

2.1 Sanojen jättämä jälki

Henkilön sisäisen puheen kautta rakentuu ajallisuuden perspektiivi. Menneisyyden vaikutus ja tulevaisuuden odotus ovat mukana nykyhetken kokemuksessa. Henkilö arvioi tapahtumia ajatellen koko elämäkaarensa kokonaisuutta. Tulevaisuus on mukana nykyisyydessä, sillä sitä ennakoidaan suhteessa menneisyyden tapahtumiin. Novellin ”Onnelliset” katkelmassa ajallisuus tulee käsitetyksi suhteessa sanoihin ja niiden käyttöön. Tämä suhde sanoihin on rakentunut eletyn elämän myötä. Sanat kantavat mukanaan opittua, koettua ja tulkittua.

”Niin hän oppi sanat. Ja että elämä oli pelkkää sanojen opettelemista, senkin hän oppi. Hän oppi vanhoja sanoja ja uusia; sellaisia, jotka piti tietää, ja muutaman, jota ei koskaan olisi tahtonut oppia. Minä. Sinä. Me, ja sitten taas: Minä; kaiken tämän hän oppi, ja jonkin nimenmuotoisen pimeän, ja sen sanan, joka jokaisen huudon takana oli.

Aika kului. Elämän kierrokset pienuivat, vauhti nopeutui. [...] silloin hän oppi sen, miten kaikki puhutut sanat haalistuvat, putoavat kuin sammuneet tähdet, joskus kuuluu kaiku vain, kuin rotkon pohjalta, vääristynyt, etääntyvä: vaiennut [...] Jonakin päivänä häntä katsoo peilistä vanheneva nainen, joka toistelee itsekseen yhtä ainoaa sanaa, määrittelemätöntä, sitä, jonka ympärille kiertyy lopuksi elämä.” (Siekkinen 1991: 91–92)

Novellin henkilö tarkastelee omaa elämäänsä. Katkelmaan sisältyy ihmisen elämäkaaren kulku lapsuudesta aikuisuuteen ja aikuisuudessa ennakoituun vanhuuteen. Elämän merkitys kiteytyy sanojen ja sanomisen opettelussa. Ilmaisut välittävät velvoittavuutta ja pakkoa. Minuuden ja sinuuden esille tuominen korostaa ongelman ydintä, joka on suhde toisiin ja siihen liittyvät sosiaalisen verkoston tuottamat ongelmat ja vierauden kokemus. *Sanalla* ja *sanomisella* on tässä tekstikatkelmassa metaforisia merkityksiä. Sanat edustavat suhdetta itseen ja maailmaan. Sanojen kommunikoitavuus merkitsee opittua ja elämisen myötä rakentuvaa suhdetta toisiin. Sanat ovat kommunikatiivisen muistin välittäjiä ja rakentajia. Hankalia ja satuttavia sanoja ei paljasteta. Sanat ovat oleellisia elämän rakentumisessa, mutta ydinsanoja eli keskeisiä asioita on kuitenkin vaikea ”sanoa”. Sanat toimivat väärin välittäen harhaanjohtavuutta ihmisten välillä. Lopulta hauraat sanat murenevät ja jäljelle tulee jäämään vain pieniä palasia elämästä.

Sanojen ja maailmassa olemisen yhteys korostuu myös novellissa ”Luonnollinen kuolema”, jossa henkilön tietoisuus suuntautuu hänen omaan olemiseen, sanoihin ja niiden merkitykseen: ”Hetken ajan hän katseli omaa maailmaansa, omia sanojaan, ja näki, millaisia ne todella olivat.” (Siekkinen 1991: 63). Henkilö pysähtyy sanojensa äärelle. Maailma ja sanat ovat ilmaisussa yhdessä. Lauseen sisältö merkitsee, että sanoilla rakennetaan maailmaa ja maailma rakentuu sanoista. Tässä tulee esiin tämän artikkelin alussa olevan novellin ”Koulu” sitaattiin sisältyvä tietoisuuden teema. Sanojen käyttöä tiedostetaan, mutta samalla niihin sisältyy tiedostamattomia tasoja. Ilmaisussa korostuu henkilön ajatus siitä, että hän ei ole aiemmin tiedostanut näiden sanojensa merkitystä ja roolia. Henkilö herää tiedostamaan sanojensa yhteyttä ulkopuoliseen maailmaan.

Novellissa ”Musta aurinko” sanojen vaikutusten tiedostaminen tulee tulkituksi erilaisesta näkökulmasta. Kertoja kuvailee tapahtumia, jotka johtivat ongelmalliseen tilanteeseen puhumisen ja sanojen kanssa: ”Elämä oli rakentanut ansan, jonka olemassaolosta ei tiennyt ennen kuin oli jo myöhäistä”. (Siekkinen 1991: 23). Henkilö korostaa, että tilanteessa ei voinut puhua, koska ”kaikkialla tuntui, kuin hajuna, vaikeneminen ja jokin, mitä ei voinut sanoa.” (Siekkinen 1991: 23). ”Luonnollisen kuoleman” katkelmaan verrattuna tässä ilmenee sanojen käytön ongelmallisuus suhteessa toiseen. Henkilöiden väliseen kanssakäymiseen on syntynyt hiljainen alue, jossa sanoja täytyy varoa. Tässä ilmauksessa on kysymys vaarallisista sanoista, jotka saattavat laukaista ”ansan”. Muistettuun sisältyy asioita, joiden käsittelyä novellissa olevat kaksi ihmistä pyrkivät välttämään.

Novellissa ”Hänen elämänsä parhaat vuodet” sanojen käyttö esitetään mahdollisena ratkaisevana hetkenä ja vaihtoehtoisena syynä, jonka seurauksena henkilön elämässä alkanut prosessi eli asioiden ajattelu on alkanut.

”Milloin oli ajatus luopumisesta, lähtemisestä, syntynyt, vähitellenkö, vai jonkin tapahtuman seurauksena, milloin se oli uponnut alitajuntaan kuin siemen maahan ja siellä alkanut hänen tietämättään kasvaa ja vasta pitkän ajan kuluttua noussut pintaan? Oliko se entisen miehen ensimmäinen puhelinsoitto, vai toinen, vai jokin aivan muu tapahtuma: jokin katse tai sana, kevyesti lausuttu, unohtumaton.” (Siekkinen 2003: 156)

Henkilö tulkitsee omaa elämäänsä, hänen omaelämäkerrallinen prosessi (Brockmeier 2015: 20) jäsentyy menneisyydessä sanotusta. Merkittävä tapahtuma eli lausuttu sana on yksi katkelmassa luetteloitu mahdollisuus lähtökohdaksi, jonka seurauksena henkilön elämässä asiat tapahtuivat. Puhuttu sana saa tässä kohtalokkaan rooliin, koska se on mahdollisesti vaikuttanut henkilön elämään ratkaisevasti.

2.2 Puhumisesta luopuminen

Sanojen tuottama etäisyys ja niiden kautta rakentuva uhka toistuvat pienoisoromaanin *Häiriö maisemassa* alussa: ”Sanat ovat yhteisiä vain vähän aikaa, tiesimme sen kumpikin erikseen. Oli kiire kertoa kaikki, ennen kuin sanat alkaisivat uurttaa yhä syvemmäksi sitä

uomaa, jossa rajajoki virtaa, päivä päivältä syveni uhka.” (Siekkinen 1994: 14). Puhuminen ei kannata tässä asioita eteenpäin, vaan jää hetkelliseksi yhteydeksi kahden välillä. Tässäkin viitataan ihmisten erillisyyteen eli ”erikseen” olemiseen, mutta tästä asian ytimestä ei kuitenkaan puhuta. Kahden ihmisen välinen etäisyys kuvataan maaperään viittaavilla metaforilla. Katkelmassa on mukana myös tietoisuus ajan kulumisen uhkaavuudesta, sillä sanat menettävät ajan kuluessa merkityksensä. Muistin jakaminen tulee tulkituksi merkityksettömänä.

Asioiden ytimen käsittelemisen vaikeus tulee esille pienoisoromaanin *Saari* henkilöiden dialogissa. Mieshenkilö pyrkii löytämään sanoja elämän tuottamille kokemuksille. Puhetta on nyt olemassa, mutta siihen ei sisälly sitä mikä on keskeisintä:

- ”Tiedätkö, niitä ei voi kuvailla; voi vain sanoa: siinä ne ovat.” Mies epäröi, etsi sanoja, toisti siten avuttomasti:
- ”Siinä ne ovat. Muuta ei voi sanoa.”
- ”Niin, hän sanoi.” – ”Asioista ei voi puhua.”
- ”Ei, ei voi.”
- ”Ei”, hän sanoi. – ”Ei asioista. Kaikesta muusta kyllä.” (Siekkinen 1988: 88)

Rajat ovat Siekkisen teksteissä kahden ihmisen välillä ja samalla heitä ympäröivien asioiden välillä. Molempia yhdistää kohtaamattomuus. Sanat ja niiden yhteys maailmaan sisältävät ihmisen sisäistä eli intrasubjektiivista ongelmallisuutta ja samalla sitä sisältyy myös kahden ihmisten välisyyteen eli intersubjektiivisuuteen.

Irma Perttula kirjoittaa Siekkisen aikalaiskirjailijan Annika Idströmin tuotannosta ja määrittelee siinä keskeisen teeman olevan toisen väärinlukemisen ja –tulkitsemisen. (Perttula 2013, 325–326). Siekkisen tekstit käsittelevät myös näitä aiheita, mutta kommunikaation kuvauksissa ne eivät tule korostuneesti ilmi. Siekkisen teksteissä henkilöt ovat jättäytyneet usein jakamisen ulkopuolelle, koska luottamus jakamiseen on poissa tai siitä on tietoisesti luovuttu. Vääriä tulkintoja toisesta ei synny enää luopumisen jälkeen.

Novellin ”Tekohengitystä” mieshenkilö ajattelee päättynyttä avioliittoaan ja tilanteeseen johtaneet ratkaisevat kohdat näyttäytyvät jälkikäteen kohtalokkaina: ”Mutta muistan jotakin mitä en kertoisi: oli aika jolloin hän tahtoi puhua kanssani. Kulki perässäni asunnossa ja sanoi: Sinun on pakko nyt kuunnella. Ei ollut. Menin ulos, ajoin rantaan.” (Siekkinen 1992, 150). Verrattuna edellisessä alaluvussa toistuviin elämän ja sanojen yhteyden rakentumista pohtiviin katkelmiin, tässä katkelmassa tulee esille puhumisen ja sanojen käytön tietoinen välttäminen. Näitä erilaisia esityksiä voi tulkita myös miehen ja naisen sukupuolirooleihin liittyvien valta-asetelmien esityksenä.

”Pitäisikö ihmisen siis kertoa, ajattelin. Millaista elämä olisi, jos silloin, kaksikymmentä vuotta sitten, olisin kertonut vaimolleni. Sitten mietin, että hänkin ehkä olisi kertonut minulle jotakin, olisi ottanut tavakseen kertoilla kaikenlaista ikävää, asioita jotka vaativat toimenpiteitä, ratkaisuja. Muistin taas sen kerran, kun hän oli vaatimalla vaatinut saada puhua minulle, olin tyytyväinen että olin saanut sen estetyksi, ja niin varmasti oli hänkin: olin siitä aivan varma.” (Siekkinen 1992: 153)

Mieshenkilö asettelee puhumattomuudelle etuja ja positiivisia merkityksiä. Muutosten tekeminen ja ratkaisuihin päätyminen merkitsee tässä vaaraa ja uhkaa luovaa tilannetta. Vaikka lukijan huomio kiinnittyy päättäneeseen avioliittoon, niin mies ei ajattelussaan ilmaise yhteyttä puhumattomuuden ja liiton päättymisen välille.

Pienoisromaanissa *Häiriö maisemassa* henkilö kokee ”miten hän väsymystään salaten puhui yhä vähemmän ja lopulta ei lainkaan, keskustelun, joka tuntui käsittelevän jotakin sellaista mitä hän ei ymmärtänyt; kuin olisi puhuttu salakieltä, jotakin muuta kuin mitä sanat tarkoittivat.” (Siekkinen 1994, 89). Kielen sisältö ei viittaa siihen mitä on oikeasti tapahtunut tai mitä ihmiset ajattelevat. Kielellä rakennetaan jotain muita merkityksiä, jotka eivät ole kiinni todellisuudessa. Novellissa ”Vapahdus” henkilö tuo esiin, miten ”Suunnattomassa, hallitsemattomassa sanojen tulvassa hän joskus kuitenkin tunsu hukkuvansa. [...] sillä eikö kaikkien yhä pahemmiksi äityvien väärinkäsitysten taustalla ollutkin kieli, sanojen ikuinen määrittelemättömyys, se, että sama sana merkitsi yhtä toiselle, toiselle jotakin muuta.” (Siekkinen 1992: 19–20)

Vastaava ristiriitaisuus sisältyy myös aiemmin mainittuun novelliin ”Onnelliset”, jossa henkilö arvioi ihmisten puhumisen ja sisällön ristiriitaa ”asioiden kanssa”: ”[...] ihmiset puhuivat ja ihmettelivät sitä; mutta hänen mielestään se kaikki oli sopusoinnussa sen ristiriidan kanssa, joka oli vaikenemisen ja puheen, nähdyn ja kuullun välillä.” (Siekkinen 1991: 91) Henkilön havainto siirtää huomioon hiljaiselle alueelle, joka sijaitsee sanottujen sanojen takana. Henkilö ajattelee, että todellinen ja muistettu ei siirry osaksi kommunikaatiota.

2.3 Rajan ylittäminen

Novellissa ”Vene” ajallisuuden tiedostaminen ja sen tuottama kokemus kuljettaa naishenkilön kohti sanoja. Henkilö käy läpi menneisyyttään liikkeessaan miehen kanssa. Tällä matkalla hänen kokemansa muistot liittyvät hänen edelliseen ihmissuhteeseen. Hän ymmärtää olleensa nykyisen miehensä kanssa eläessään vielä henkisesti menetetyssä ihmissuhteessa kiinni. Nyt muistin prosessin myötä hän avautuu nykyisyydessä olevalle toiselle. Tässä tapahtuu puhumisen rajan ylittäminen ja siirrytään kohti muistin jakamista.

”Hitaasti oli jotakin alkanut tapahtua, kuin olisi soinut syvällä mustan veden alla, kivien välissä, levän alla, puhelin, ja kuin hän olisi kyennyt sukeltamaan ja siihen vastaamaan. --ja sitten myöhemmin sisällä talossa, karttakirjan ääressä, kaikki maanosan ja maailman joet, meret, tiet ja vuoret ulottuvillaan; silloin Mirjam sanoi miehen nimen, tämän miehen, joka nyt istui hänen vierellään ja joka oli ollut hänen vierellään yli kahden vuoden ajan, sanoi sen vielä tietämättä, oliko se tulivuoren, vai vielä löytämättömän mantereen, vaiko meren syvyyksiin vajonneen kaupungin, taivaalle vasta ilmaantuneen uuden tähden vai kauan sitten käydyn sodan nimi: hän sanoi sen.” (Siekkinen 2003: 105–106)

Sanojen käyttö ja puhumisen merkitys ovat tässäkin katkelmassa yhteydessä maailmaan. Kahden suhde vertautuu metaforisesti maaperään, ilmauksissa viitataan laajuutta tuottaen maanosiin ja maailman karttaan. Kokonaisuuksien ja yhteyksien ymmärtäminen tiivistyy toisen nimen sanomisessa.

Myös novellissa ”Kokemus” henkilö suuntautuu kohti toista henkilöä. Hän arvioi toisen puhetta ja hiljaisia alueita: ”Hän kuunteli, ja joskus tuntui, että Isabel puhui jostakin aivan muusta; ettei hän tiennyt, mistä toinen puhui. Kun hän joskus kysyi jotakin, Isabel jätti vastaamatta: vaikenä, katsoi, ja hetken kuluttua jatkoi puhettaan. Nuo hiljaiset hetket jäivät vaivaamaan, [...]” (Siekkinen 1991: 75). Sanojen löytymistä ei synny tässä, mutta mahdollisuus niiden tavoittamiseen on nyt mukana.

Novellissa ”Vapahdus” puhuminen näyttäytyy käytännöllisenä sosiaalisena tapana, joka edistää kohtaamista ihmisten välillä. Tässä novellissa henkilö palaa myöhemmin elämäänsään tähän hetkeen ja arvioi sitä toisesta perspektiivistä kriittisesti.

”Sisäänpäisy oli usein ollut vaikeaa, mutta oli tässä tapauksessa helppoa, [...] Oli paljon puhetta, paljon viiniä, oli ilmeisesti kysymys ihmisistä, jotka puhuivat mielellään, puhuivat lakkaamatta, eikä tarvinnut kuin sukeltaa puheisiin, oppia se terminologia, jota täällä käytettiin, se kaikki kävi hyvin nopeasti. [...]” (Siekkinen 1992: 19)

Puhuminen näyttäytyy välineenä, jonka sisältö on toissijainen. Keskeisintä on oppia sosiaalisen ympäristön hyväksymä sanasto.

Novelli ”Metallin maku” päättyy kohtaamiseen, jossa kaksi henkilöä puhuu toisilleen. Kieli on tuttua, mutta puhuminen tapahtuma on saanut uusia merkityksiä: ”[...] he istuivat, kauan, kumpikin omilla sanoilla puhuen, kuin kaksi, jotka vasta opettelevat puhumaan.” (Siekkinen 1992: 47). Tässä kohtaamisen tilassa osapuolet ovat samanarvoisina rakentamassa uutta yhteistä tilaa. Pienoisromaanissa *Se tapahtui täällä* toteutuu selkeimmin kahden ihmisen kohtaaminen ja vuorovaikutuksen syntyminen. Kaksi henkilöä jakavat muistojaan ja heidän kokemuksensa kohtaavat, koska molemmat ovat menettäneet puolisonsa ja elettyihin suhteisiin liittyi epäselvyyttä. Lyhyeen dialogiin sisältyy ilmaus toisen ymmärtämistä. Toinen saman kokenut ymmärtää asiat kompleksisen suhteen takana ”Minä rakastin häntä, nainen sanoi miehelle. Minä tiedän, sanoi mies.” (Siekkinen 1999: 133).

Yllättävä puhumisen tapahtuma novellissa ”Vieras maa”, paljastaa puhumiseen ja sanojen käyttöön sisältyvän potentiaalin. Sattumanvaraisesti kohdatun miehen puheen kuunteleminen synnyttää yhteyden hiljaisen henkilön omaan muistiin:

”Vanha mies puhui, mutisemalla, hän kertoi vaimonsa kuoleman, ja kohta poikansa, ne muistuttivat kaikkien ihmisten kuolemaa, äkkiä minä ymmärsin kielen. Sanat olivat samat, ja asiat, lattia, jota pesin, oli aina sama lattia, ja tie, joka kulki tämän hautausmaan ohi, oli sama tie joka kulki toisessa maassa ohi toisen hautausmaan, saman.” (Siekkinen 1991: 143)

Vieraan yllättävä, vaikkakin kohtaamisessa mutiseva puhevirta ei tuota tässä toiseen kiinnittyvää kontaktia, koska mies jää yhtä satunnaisesti kuin oli alun alkaen. Puheen kuulemisen kautta henkilössä herää kuitenkin voimakas yhteys omaan, henkilökohtaiseen menneisyyteen. Henkilö on paennut ulkomaille omaa elämäänsä. Irtipääsyn ja unohtamisen sijaan hän kohtaakin sen menneisyydestä muistuttavien merkkien kautta entistä voimakkaammin. Muistin kommunikatiivisuus tuottaa ymmärrystä vieraassa maassa. Etäisyys luo tässä novellissa yhteyttä.

3 Yhteenveto

Raija Siekkisen novellien ja pienoisromaanien päähenkilöiden elämäntilanteet ja -vaiheet ovat erilaisia, mutta henkilöiden positiot muistuttavat toisiaan. Henkilöt tarkkailevat asioita ulkopuolelle jäävän asemasta ja he eivät osallistu aktiivisesti sosiaaliseen vuorovaikutukseen toisten henkilöiden kanssa. Tekstien dialogi on vähäsanaista. Puhuttujen sanojen ja jaettujen ajatusten sijaan teksteissä korostuu päähenkilöiden sisäinen ääni, joka useissa katkelmissa käsittelee puhumisen ja sanojen roolia ja merkityksiä. Tässä artikkelissa olen näitä tekstien kohtia lähilukemalla tulkinnut niiden tuottamia merkityksiä puhumiseen ja sanoihin.

Sisäisen äänen tuottamisessa tulkinnoissa välittyy usein myös muistin ja muistamisen merkitys. Henkilöt käyvät läpi omaelämäkerrallisia prosessejaan, jolla on yhteys sosiaaliseen muistiin eli muistin kommunikatiivisiin mahdollisuuksiin ja merkityksiin. Siekkisen teksteissä henkilöiden sisäinen ääni reflektoi ja käsittelee kommunikatiivisen muistin merkitystä, joka tarkoittaa henkilön lähipiiriä ja läheisiä suhteita sekä niissä jakamattomaksi tai jaetuksi tulevaa omaa ääntä.

Tässä artikkelissa käsittelemme Siekkisen lyhytproosatuotannosta konstruoimaani puhumisen rajaa, joka havainnollistuu teksteissä puhumista ja hiljentymistä sekä sanojen merkitystä ja merkityksellisyyttä käsittelevissä katkelmissa. Siekkisen teksteistä hahmottuu erilaisia näkökulmia puhumiseen ja sanojen käyttöön. Tekstien henkilöt jäävät usein hiljaiselle alueelle ja palaavat sinne nopeasti puhumisen rajalta. Puhumisen ja sanojen alue koetaan usein hankalana ja epäluotettavana. Teksteissä tapahtuu kuitenkin myös puhumisen rajan ylittämistä, jossa yhteys toiseen ja kommunikatiivisen muistin alueeseen tulee mahdolliseksi ja toteutuvaksi. Kohtaaminen ja avautuminen pohjautuvat usein yhteyteen

muistin ja muistojen kanssa. Omaelämäkerrallinen muisti kohtaa toisen muistin nykyisyydessä, jonka perustalle yhteys rakentuu.

Muisti ja muistaminen ovat moniulotteisia käsitteitä, jotka rakentuvat diskursiivisesti erilaisissa yhteyksissä. Ne määrittyvät eri tavoin erilaisista näkökulmista. Siekkisen lyhytproosatekstit tuottavat merkityksiä ja kuvaannollisesti ilmaisten *ääntä* muistin ja muistamisen hiljaiselle alueelle. Se on alue sanojen ja puhutun ulkopuolella. Sille on kuitenkin mahdollisuuksia tuottaa sanallisia merkityksiä, kuten artikkelissani olevissa kaunokirjallisissa katkelmissa.

Lähteet

- Siekkinen, Raija (1983). Koulu. Novellikokoelmassa: *Elämän keskipiste*, 98–142. Helsinki: Otava.
- Siekkinen, Raija (1988). *Saari*. Pienoisromaani. Helsinki: Otava.
- Siekkinen, Raija (1991). Musta aurinko. Novellikokoelmassa: *Kuinka rakkaus syntyy*, 19–31. Helsinki: Otava.
- Siekkinen, Raija (1991). Kokemus. Novellikokoelmassa: *Kuinka rakkaus syntyy*, 67–80. Helsinki: Otava.
- Siekkinen, Raija (1991). Onnelliset Novellikokoelmassa: *Kuinka rakkaus syntyy*, 81–93. Helsinki: Otava.
- Siekkinen, Raija (1991). Luonnollinen kuolema Novellikokoelmassa: *Kuinka rakkaus syntyy*, 51–65. Helsinki: Otava.
- Siekkinen, Raija (1991). Vieras maa Novellikokoelmassa: *Kuinka rakkaus syntyy*, 136–143. Helsinki: Otava.
- Siekkinen, Raija (1992). Vapahdus Novellikokoelmassa: *Metallin maku*. 17–31, Helsinki: Otava.
- Siekkinen, Raija (1992). Metallin maku Novellikokoelmassa: *Metallin maku*. 32–47, Helsinki: Otava.
- Siekkinen, Raija (1992). Tekohengitystä. Novellikokoelmassa: *Metallin maku*. 137–154, Helsinki: Otava.
- Siekkinen, Raija (1994). *Häiriö maisemassa*. Pienoisromaani. Helsinki: Otava.
- Siekkinen, Raija (1999). *Se tapahtui täällä*. Pienoisromaani. Helsinki: Otava
- Siekkinen, Raija (2003). Vene. Novellikokoelmassa: *Kalliisti ostetut päivät*. 95–106, Helsinki: Otava.
- Siekkinen, Raija (2003). Hänen elämänsä parhaat vuodet. Novellikokoelmassa: *Kalliisti ostetut päivät*. 145–158, Helsinki: Otava.
- Assmann, Jan. Communicative and Cultural Memory. In: *Cultural Memory Studies. An Interdisciplinary Handbook*. Eds. Astrid Erll, & Ansgar Nünning, 109–118. Walter de Gruyter: Berlin 2008.
- Anhava, Martti (2016). *Siekkinen, Raija (1953-2004)*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. SKS. [Lainattu: 10.3.2016] Saatavilla: <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/10010/>
- Brockmeier, Jens (2015). *Beyond the Archive. Memory, Narrative, and the Autobiographical Process*. New York: Oxford University Press.
- Erll, Astrid (2011a). Traumatic pasts, literary afterlives, and transcultural memory: new directions of literary and media memory studies. *Journal of Aesthetics & Culture*, 3:1. 1–6.
- Erll, Astrid (2011b). Locating Family in Cultural Memory Studies. *Journal of Comparative Family Studies*; May/June 2011: 42, 3, 303–318.
- Erll, Astrid (2011c). Memory in Culture. (Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen. Eine Einführung, 2005) Trans. Sara B. Young. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Halbwachs, Maurice (1992). *On collective memory*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Koivisto, Aino (2013). Katkelmallisuus ja affekti. Kolme pistettä dialogissa. Teoksessa: *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. 153–182. Vantaa: SKS.
- Miettunen, Katja-Maria (2009). *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmenluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*. Helsinki: SKS.
- Meretoja, Hanna (2017). Kirjallisuus ja mahdollisen taju: professoriluento 11.1.2017, Turun yliopisto. *Avain 4/2016*. 67–72. Helsinki: Kirjallisuudentutkijainseura.
- Neumann, Birgit (2008). The Literary Representation of Memory. In: *Cultural Memory Studies. An Interdisciplinary Handbook*, 333–343. Eds. Astrid Erll, & Ansgar Nünning Berlin: Walter de Gruyter.

- Nykänen, Elise & Aino Koivisto (2013) Näkökulmia kaunokirjalliseen dialogiin. Teoksessa: *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. 9–56. Vantaa: SKS.
- Perttula, Irma (2013). Kuka sinä olet? Mielen teoria ja kaksi naissivuhenkilöä Annika Idströmin romaanissa *Veljeni Sebastian ja kirjeitä Trinidadiin*. Teoksessa: *Kirjallisuuden naiset. Naisten esityksiä 1840-luvulta 2000-luvulle*. 325–350. Toim. Riikka Rossi ja Saija Isomaa. Helsinki: SKS.
- Pöysä, Jyrki (2015). *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain seura.